

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 7 (1988)

Ι.Ν.Θεοχαρίδης, Σύμμεικτα Δραγομανικά της Κύπρου

Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου

doi: [10.12681/deltiokms.197](https://doi.org/10.12681/deltiokms.197)

Copyright © 2015, Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ζαχαριάδου Ε. Α. (1988). Ι.Ν.Θεοχαρίδης, Σύμμεικτα Δραγομανικά της Κύπρου. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 7, 320–322. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.197>

I. N. Θεοχαρίδης, *Σύμμεικτα Δραγομανικά τῆς Κύπρου*, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας, Δημοσιεύματα ἀρ. 5, Ἰωάννινα 1986.

Στὸ βιβλίο αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 111 σελίδες, ὁ συγγραφέας ἐκδίδει δέκα ὀθωμανικά ἔγγραφα ποὺ σχετίζονται μὲ δραγομάνους τῆς Κύπρου. Εἶναι ἀξιέπαινος γιὰ τὴν ἐνετόπισε σὲ δύο τελείως ἄσχετα μεταξὺ τους ἀρχεῖα: στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Σόφιας «Κύριλλος καὶ Μεθόδιος» καὶ στὸ Δημόσιο Ἀρχεῖο τῆς Ὀλλανδίας. Τὰ πέντε ἔγγραφα ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκη τῆς Σόφιας ἀνήκουν στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 10' αἰῶνα καὶ σχετίζονται μὲ τὸν γνωστὸ Κύπριο δραγομάνο τοῦ σεραγιοῦ Χατζηγεωργιάκη Κορνέσιο. Τὰ ἔγγραφα ἀπὸ τὸ ὀλλανδικὸ ἀρχεῖο εἶναι τῶν ἐτῶν 1755-1798 καὶ τὰ τέσσερα ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν σχέση μὲ τὸν διερμηνέα τοῦ ὀλλανδικοῦ προξενεῖοι στὴν Κύπρο, ἐνῶ τὸ πέμπτο μὲ ἕναν ὑπάλληλο τοῦ ἴδιου προξενεῖοι. Καθὼς πολὺ λίγα εἶναι γνωστὰ σχετικά μὲ τὸ ὀλλανδικὸ προξενεῖο στὴν Κύπρο, οἱ εἰδήσεις τους εἶναι ἰδιαίτερα εὐπρόσδεκτες. Ὁ συγγραφέας προσφέρει μιὰ ἱκανοποιητικὴ στὸ σύνολό της παρουσίαση, ἔκδοση καὶ μετάφραση τῶν ἐγγράφων, τίς φωτογραφίες τους καὶ ἕνα χρήσιμο γλωσσάριο.

Ὅμως ὁ σχολιασμὸς τῶν πέντε πρώτων ἐγγράφων δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν ἀναγνώστη, ἐφόσον ὁ συγγραφέας δὲν ἐπέτυχε νὰ καθορίσει μὲ σαφήνεια τὸ ἐπίκεντρο τοῦ θεματός του, δηλαδὴ τὸν θεσμὸ τοῦ δραγομάνου τοῦ σεραγιοῦ, ἐπειδὴ δὲν πῆρε ὑπόψη του μερικὲς μελέτες, οἱ ὁποῖες θὰ τὸν βοηθοῦσαν πρῶτα νὰ καταλάβει τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἀπαντήσῃ στὰ ἐρωτήματα ποὺ θέτει καὶ ἀφήνει χωρὶς ἀπόκριση. Ἡ οὐσιαστικότερη ἀπὸ αὐτὲς τίς μελέτες ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν H. Inalcik, *Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700*, καὶ ἔχει δημοσιευθεῖ πρῶτα στὸ περιοδικὸ *Archivum Ottomanicum*, 6 (1980), σσ. 283-337, καὶ κατόπι, μαζί μὲ ἄλλα ἄρθρα τοῦ ἴδιου συγγραφέα, στὸν τόμο μὲ τὸν τίτλο *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Λονδῖνο 1985.

Πιο συγκεκριμένα, ὁ κ. Θεοχαρίδης παρατηρεῖ (σσ. 14-20) πὼς θὰ ἦταν παρακινδυνευμένο νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι στὴ δικαιοδοσία τῶν δραγομάνων βρισκόταν ἡ ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ, ὅτι τίς «φορολογικὲς δικαιοδοσίες» τῶν δραγομάνων πρέπει νὰ τίς συνδέσουμε μὲ τὸ σύστημα *iltizam* (τὴ μίσθωση τῶν φόρων), ὅτι τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον τῆς δραγομανίας πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ μέσα στὰ πλαίσια τῶν οικονομικῶν θεμάτων, ὅτι οἱ φόροι τῶν Χριστιανῶν τοῦ νησιοῦ εἰσπράττονταν «μὲ τὴ μεσολάβηση» τοῦ δραγομάνου, ὅτι οἱ δικαιοδοσίες τοῦ δραγομάνου χαρακτηρίζονται μὲ τὸ λόγο ποὺ

είχε στα δημόσια έσοδα και έξοδα, κτλ., και σ' ένα σημείο θέτει τὸ ἐρώτημα σὲ ποιὸν ἐπρεπε νὰ δίνει λόγο ὁ ἐκπρόσωπος τῆς κυβέρνησης τοῦ σουλτάνου (muhassil).

Τὰ προβλήματα αὐτὰ θὰ μπορούσαν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μὲ λιγότερη ἀοριστία. Κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ ΙΗ' αἰώνα ὁ σουλτάνος εἶχε ἀναθέσει τὴ διοίκηση καὶ τὴ φορολογία τῆς Κύπρου σ' ἕνα σῶμα ποῦ εἶχε ἐπικεφαλῆς τὸν ἐκπρόσωπο τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, τὸν muhassil, καὶ μέλη τοπικοῦς ὠθωμανοῦς ἀξιωματοῦχους, τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές, δηλαδὴ τὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ τοὺς ἐπισκόπους, καθὼς καὶ τὸν δραγομάνο τοῦ σεραγιού. Βλ. *Encyclopaedia of Islam*, δευτέρα ἐκδοση, λῆμμα Kubris, γραμμένο ἀπὸ τὸν A. H. de Groot.

Ἡ διοικητικὴ καὶ φορολογικὴ αὐτὴ τακτοποίηση δὲν ἀποτελοῦσε ἰδιότυπο διακανονισμό ποῦ ἐπιβλήθηκε μόνο στὴν Κύπρο. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα, ὅταν ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἄρχισε νὰ μαστίζεται ἀπὸ τὴ μεγάλη οἰκονομικὴ κρίση, οἱ παλιὲς ἔκτακτες φορολογικὲς εἰσφορὲς (avariz -i divaniyye) ἔγιναν τακτικὲς καὶ ὁ καθὴς κάθε περιοχῆς ἦταν ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν καταγραφή τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν κατανομὴ τοῦ ἄλλοτε ἔκτακτου αὐτοῦ φόρου στοὺς κατοίκους. Μὲ τὴν οἰκονομικὴ κρίση καὶ τοὺς νέους φόρους ὁ λαὸς ὑπέφερε καὶ ἀντιδρούσε. Τὰ πράγματα ἐπιδεινώθηκαν στὸ διάστημα τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Βενετίας (1683-1699) καὶ τότε ὁ σουλτάνος διέταξε τοὺς προεστώτες (ayan) κάθε περιοχῆς νὰ βοηθοῦν τὸν καθὴ τους στὴ συγκέντρωση τῶν ἐκτάκτων φόρων. Οἱ προεστώτες μαζί μὲ τὸν καθὴ ἄρχισαν νὰ συμμετέχουν στὴν καταγραφή τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν κατανομὴ τοῦ φόρου στοὺς κατοίκους. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ οἰκονομικὴ κρίση ποῦ ὄξυνόταν ὀδήγησε καὶ σὲ παράλληλη ἐπιβολὴ νέων φόρων, καὶ μάλιστα πολλῶν εἰδῶν, θεσπίσθηκε μιὰ ὀρισμένη συγκέντρωση χρημάτων σὲ κάθε περιοχὴ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζονται ἔγκαιρα οἱ διάφοροι αὐτοὶ φόροι. Μὲ τὴν ἄδεια τῆς κυβέρνησης τῆς Κωνσταντινούπολης οἱ προεστώτες συνέτασαν εἰδικὰ κατὰστιχα (tavzi defteri) γιὰ νὰ μαζεύουν χρήματα ἀπαραίτητα γιὰ τὰ φορολογικὰ έξοδα τῆς πόλης ἢ τῆς περιοχῆς τους, δηλαδὴ τὸ villayet harci ἢ masraf-i vilayet. Ὁ κυριότερος φόρος ποῦ ὀφείλαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἦταν ἕνας φόρος γιὰ τὸν πόλεμο ποῦ λεγόταν imdad-i seferiyye. Μὲ φερμάνι τοῦ 1717 θεσπίσθηκε νὰ συγκεντρῶναι ὁ καθὴς τὸν φόρο αὐτόν, ἀφοῦ ὅμως προηγουμένως συνεδρίαζε μαζί μὲ διοικητικοὺς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς προεστώτες καὶ ἀποφάσιζαν πόσο φόρο θὰ κατέβαλλε κάθε σαντζάκι καὶ πῶς τὸ ποσὸ θὰ καταμεριζόταν στὶς πόλεις, στὰ χωριά καὶ τελικὰ στὶς οἰκογένειες, ποῦ ζοῦσαν σ' αὐτό.

Ὅπως εἶδαμε, τὸ σῶμα αὐτό, ποῦ συνεδρίαζε καὶ ἀποφάσιζε μὲ τὸν καθὴ, τὸ ἀποτελοῦσαν στὴν Κύπρο ὁ muhassil μὲ ὀρισμένους διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές καὶ ὁ δραγομάνος τοῦ σεραγιού, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχικὰ ὡς βασικὸ λειτούργημα τὶς σχέσεις τῆς ὀθωμανικῆς διοίκησης τῆς Κύπρου μὲ τὶς διάφορες δυτικοευρωπαϊκὲς παροικίες, εἶχε ὅμως καὶ ὅλα

τά προσόντα για να θεωρείται προεστώς (ayan). Ός προεστώς έπαιρνε μέρος σέ καταγραφή του πληθυσμού και συγκέντρωνε φόρους για να βοηθήσει τον καδή. Για όλα τα παραπάνω ζητήματα βλ. Inalcik, *Military and Fiscal Transformation*, σσ. 314-337. Από τον ΙΖ' αιώνα ή μίσθωση των φόρων και ή συγκέντρωση του κατ' άποκοπήν φόρου άρχισε να ανατίθεται από τον σουλτάνο και σέ χριστιανικές κοινότητες. Είναι λοιπόν πολύ πιθανό οί διάφοροι δραγομάνοι τής Κύπρου ή ή 'Αρχιεπισκοπή να μίσθωναν τους φόρους. Όστόσο και οί δραγομάνοι και ό άρχιεπίσκοπος όφειλαν να συμμετέχουν στην εισπραξη του φόρου και όταν άκόμα δέν τον είχαν μισθώσει.

Μέ τα δεδομένα αυτά μπορούμε τώρα να ξαναγυρίσουμε στα έγγραφα. Πληροφορούμαστε ότι εξαιτίας του πολέμου τής Αιγύπτου επιβλήθηκε έκτακτος φόρος στην Κύπρο, προφανώς imdad-i seferiyye, τον όποιο κατέβαλε ό ίδιος ό δραγομάνος (σσ. 29-30, 42-43). Το γεγονός έχει προηγούμενα, γιατί πολλοί προύχοντες κατέβαλλαν από το προσωπικό τους ταμείο φόρους και εισέπρατταν κατόπι τα χρήματα από το λαό, πρds τον όποιο είχαν, υποτίθεται, κάνει ένα δάνειο (Inalcik, όπου παραπάνω, σ. 316). Έπειδή ό muhassil ενεργούσε αυθαίρετα, οί άλλοι παράγοντες, οί επιφορτισμένοι με τη φορολογία, έκαναν αναφορά στον σουλτάνο (σσ. 34-38, 45-47). Η δράση του Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου κατά τα τελευταία έτη τής ζωής του γίνεται σαφέστερα γνωστή.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

Cumhur Odabaşiođlu, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, "Αγκυρα, χωρίς χρονολογία.

Το βιβλίο αυτό προσφέρει πλουσιότατο υλικό σχετικά με τη νεότερη ιστορία τής Τραπεζούντας, το όποιο όμως δέν μπορεί να αξιοποιηθεί για δύο λόγους. Ό πρώτος και κύριος είναι ότι το βιβλίο έχει συνταχθεί χωρίς να τηρηθούν οί άρχές που έχει γενικά καθιερωθεί να εφαρμόζονται σέ τέτοια μελετήματα. Π.χ. στη βιβλιογραφία που παραθέτει ό συγγραφέας (σσ. 175-178) περιλαμβάνονται διάφορα δημοσιεύματα σχετικά με την Τραπεζούντα και την περιοχή της γραμμένα από έπαρχιακούς λογίους. Σπανίως όμως αναφέρεται ό χρόνος και ό τόπος, όπου εκδόθηκαν, και ό αναγνώστης δέν μαθαίνει αν πρόκειται για παλιό ή πρόσφατο μελέτημα. Ό δεύτερος λόγος, για τον όποιο το βιβλίο μειονεκτεί, είναι ότι ό συγγραφέας, κατά τις ιστορικές άνασκοπήσεις του, παίρνει πολύ λίγο υπόψη του τον ελληνικό πληθυσμό τής Τραπεζούντας, που ως το 1922 ήταν δραστήριος και άρκετά άνθηρός.

Όπως πληροφορούμαστε στη σελ. 24, ό συγγραφέας, μετά από μερικές εισαγωγικές πληροφορίες, άρχίζει το πόνημά του από το έτος 1869, επειδή τότε για πρώτη φορά, ύστερα από κυβερνητική άπόφαση, άρχισαν να δημοσιεύονται οί έπετηρίδες των διαφόρων νομών τής Όθωμανικής αυτοκρατο-